

Sägner om staden Älver

En sannolik förklaring
till sägnens uppkomst

Lars Bägerfeldt

Sägner om staden Älver

En sannolik förklaring
till sägnens uppkomst

Lars Bägerfeldt

Sägnen om staden Älver. En sannolik förklaring till sägnens uppkomst.
av Lars Bägerfeldt.

Till minne

av alla de tusentals svenskar i Västergötland, Småland, Östergötland och Värmland som drabbades av danskarnas och norrmännens härjningar och ödeläggelse av ett par tusen gårdar under det Nordiska sjuårskriget.

Lars Bägerfeldts förlag.
Falköping 2011.

Ingen copyright. Fri kopiering ifall syftet inte är kommersiellt.

FÖRORD

Runt om i våra bygder påträffar man ibland gamla sägner som försöker berätta något som inträffat och skett på platsen för länge sedan. Några av mina personliga favoriter är dels de två systrarna i Gökhem som inte kunde enas om var kyrkan skulle byggas i början av medeltiden, vilket slutade med att de byggde varsin kyrka ett par hundra meter ifrån varandra, dels husfrun i Vartofta som flydde undan antågande fiender och tog med sig hela sin förmögenhet på en släde men när hon körde över sjön intill gården brast isen och skatten sjönk till botten. Ännu mer fantasieggande är de åtskilliga historier som i varje fall finns runt om i västra Götaland och i Värmland vilka berättar om ett brudpar som dött hastigt, men omständigheterna talar för att detta är ett avlagt minne av verkliga eller symboliska och rituella avrättningar som skett regelbundet i bygdena, sannolikt för att gynna fruktsamheten och behaga de forna hedniska gudarna.

Bland de återstående sägnerna är det en som nu kanske kan få en slutgiltig förklaring. Det gäller sägnen från Norra Åsarp där man i byn Alvared berättar om en stad som brändes ner av danska vikingar. Det är den sägnen som denna skrift handlar om. En mer utförlig redovisning finns tryckt för den som är intresserad eftersom delar av denna text togs fram i samband med att man genomförde ett projekt i syfte att låta fyra medier få uttala sig om saken. Som historiker och arkeolog kan jag bara konstatera att de utläggningar som dessa fyra medier hade under en effektiv tid av ungefär 14 timmar inte imponerade mer än vid två små tillfällen, vilka kom från samma person men som inte hade med sägnen att göra. Så återgår vi till sägnen anser jag att vi i dag på sedvanligt historiskt och arkeologiskt sätt kan förklara denna sägen, och svaret ligger inte så långt bort som vi kanske vill föreställa oss.

Falköping 2011-03-13
Lasse Bägerfeldt

Innehåll

EN GAMMAL SÄGEN	6
FORNLÄMNINGAR OCH FORNFYND	6
BYN ALVARED	7
VÄGEN FÖRBI ALVARED	10
FÄRDER LÄNGS ÄTRAN	10
HANDELSPLATSER OCH TIDIGA STÄDER	14
ORDET STAD OCH DESS BETYDELSE	14
SÖDRA OCH NORRA PORTEN	15
NYCKLAKULLEN	16
KYRKEKULLE	16
BRANDEN I BYN ALVARED	17
SÄGNER OCH KRÖNIKOR FRÅN VIKINGATID.....	17
DANSKAR SOM FIENDER.....	19
EN HISTORISK HÄNDELSE !.....	19
SÄGNENS UPPKOMST	20
EFTERSKRIFT.....	21
A P P E N D I X.....	22

En gammal sägen

De gamla i bygden berättar en sägen som de sin tur har i hört under sin barndom, men ingen vet hur gammal den är eller vad det var som hände när sägen blev till.

För länge sedan fanns det här vid Alvareds by intill Ätran, en stad som kallades Älver. Den hade två portar, en i söder och en i norr. Vid ett tillfälle kom det danska vikingar och brände ner hela staden och sedan dess är det bara berättelserna kvar av den forna staden.

Så har man berättat under den senaste generationen, men vissa delar kan vara tillagda i senare tid. I en skriven redogörelse om pastoratet från 1770-talets sägs bara att det för länge sedan fanns en tämligen stor stad på denna plats som brann ner, men ingenting som ger danska vikingar skulden för denna förödelse. Inte heller något om stadens storlek eller eventuella fornlämningars betydelse i detta sammanhang. Det finns en risk att sägen startat först i senare tid och broderats ut tills den fått den omfattning som de gamla säger sig ha hört i sin barndom, alltså i början av 1900-talet.

Vad vill denna sägen berätta för oss som tillhör efterkommande släktled och vad är måhända sant i de korta påståendena? För att försöka ta ställning till denna sägen rent historiskt är det ett flertal områden eller teman som måste beröras, innan det är dags att försöka fånga kärnan i sägen.

Fornlämningar och fornfynd

Under jägarstenåldern fanns det folk runt om i hela södra Sverige, men deras fåtalighet medförde att de hade enormt stora områden till sitt förfogande. Spåren efter dem är ofta sällsynta och enkla. Skillnaden gentemot böndernas tid, som började runt 4000 f.Kr. är markant. Efter denna gräns i tiden blir fynden och fornlämningarna allt vanligare och förekommer i stort sett i samtliga bygder i södra Sverige. De som levde i Västergötland under den tiden var ingalunda isolerade, utan ett urval personer i samhällena hade alltid en ständig kontakt med andra folk och bygder i södra Skandinavien och till viss del långt ut i Europa. Hit upp importerade man flintyxor och bärnsten från Skåne och Danmark, men ingen vet vad man erbjöd i gengäld. Befolkningen var tillräckligt stor redan under en tidig del av bondestenåldern. En stor del av dagens öppna landskap röjdes och gjordes om till betesmarker, men befolkningen och kravet på en ökad avkastning kom att växa ännu mer under de följande tidsperioderna.

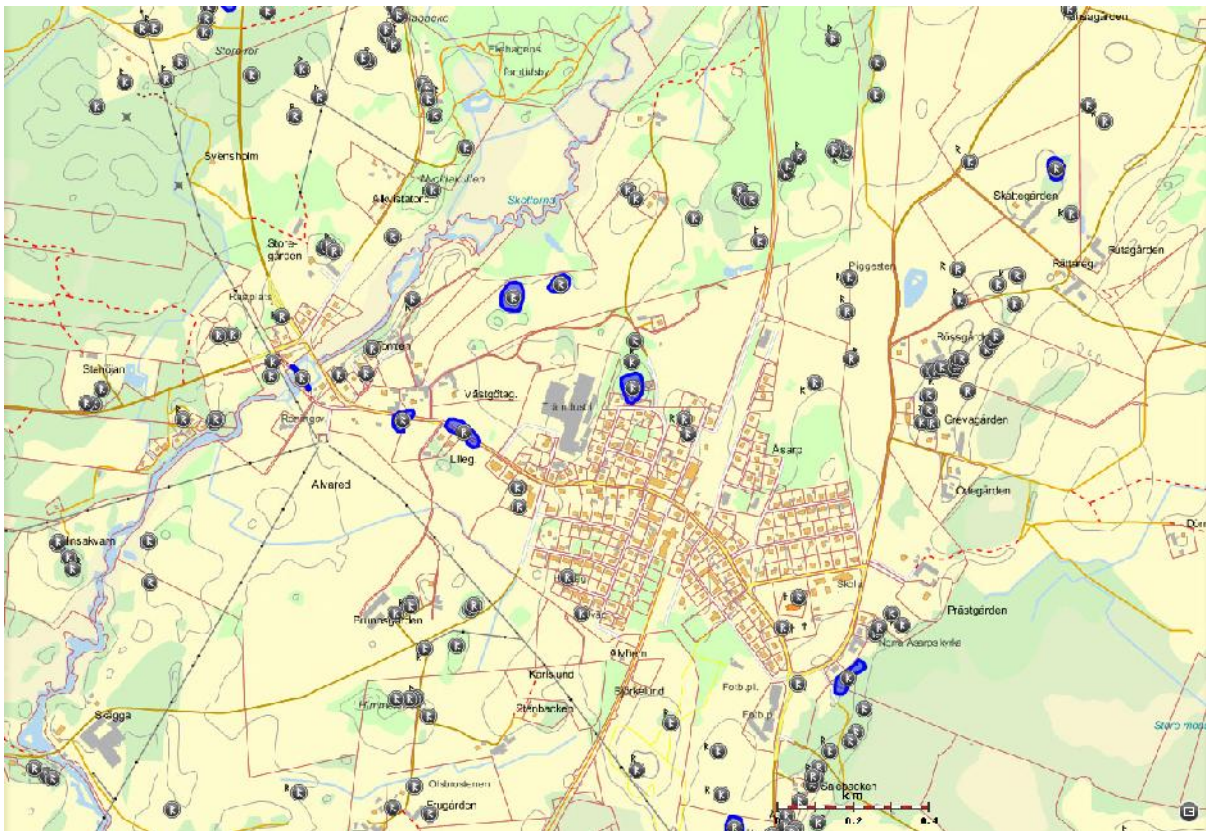
Under alla dessa perioder, från de första böndernas tid och framåt, har det förekommit att varor förts till såväl nära som avlägsna bygder och folk som upprätthållit kontakter med varandra, trots enorma avstånd.

Bondestenåldern är känd för de många fynden av yxor av flinta eller andra bergarter från Skåne och Danmark, men också för stenkammargravarna som förekommer i stort antal på bland annat Falbygden, med influenser från Frankrike och de brittiska öarna. Bronsåldern kännetecknas mest av rösen och enstaka lösfynd av bronsföremål, som också kan förekomma i gravarna. Detta brons importerades i stora mängder från södra Europa. Järnåldern däremot, var en tid när man anlade betydligt fler gravar som blev kvar till eftervärlden än vad som gäller för de äldre perioderna och dessutom av många fler skilda typer än tidigare. Så de flesta av våra fornlämningar ute i markerna är från yngre järnåldern, medan de flesta föremål som är kända och kommer fram vid exempelvis plöjning är från bondestenåldern.

Bygderna runt Åsarp och Alvared har också många fornlämningar. Här finns både gravfält från järnåldern och framställningsplatser för järn samt mycket annat. En sevärdhet är runstenen från 1000-talets början som berättar om en man som stupade i Estland eller möjligen på annan plats i österled. Den runstenen är ovanligt väl huggen vad gäller mönster och stens ytbehandling för inhuggningen, men likafullt kan man notera att planeringen inte var perfekt eftersom slingan inte har räckt till för texten, vilket dock är ganska vanligt.

Även om antalet fornlämningar är stort i dessa bygder, är inte situationen utmärkande runt Alvareds by. Tvärtom finns det ett flertal andra byar i närheten som har betydligt fler fornminnen. Detta faktum är tillräckligt för att bevisa att det inte har varit en stad här under forntiden.

Fornlämningarna i denna del av Västergötland är relativt många, men det finns inget utmärkande just omkring Alvareds by som ligger i den vänstra delen av kartan ovan.

Byn Alvared

Vid en tidig del av järnåldern, runt 200-talet, verkar det som om vissa bebyggelsemässiga förändringar inträffade, vilka medförde att relativt många av de nutida byarna fick en avgränsning och storlek som de har haft kvar ända in i historisk tid. I många fall var det säkert mindre justeringar, men omfattningen på ändringarna känner vi inte till. I mitten av 500-talet inträffade en stor befolkningmässig minskning, som delvis berodde på folkvandringstidens effekter, men mestadels av den Justinianska pesten som i likhet med digerdöden medförde att runt en tredjedel av befolkningen dog. När samhällena återhämtade sig igen kan vi se ytterligare en del förändringar, vilket gör att övriga byar som inte kan härledas ner till 200-talet tycks ha stabiliserats runt 700-talet eller de närmast efterföljande seklerna, så att inga nya förändringar av betydelse tycks ha skett efter 1000-talet eller senast 1100-talet. En del av dessa byar kan ha uppstått genom en delning av större byar och flyttats ut på ägorna, medan andra kan ha varit äldre bebyggelser som bara bytte namn.

Förekomsten av forna gravar och andra fasta fornlämningar kan ibland ge en viss ledning till byarnas ålder, men i princip finns det aldrig några byggnadsrester kvar som är mer än ett par hundra år, undantaget kyrkorna som ofta är från 1100-talet.

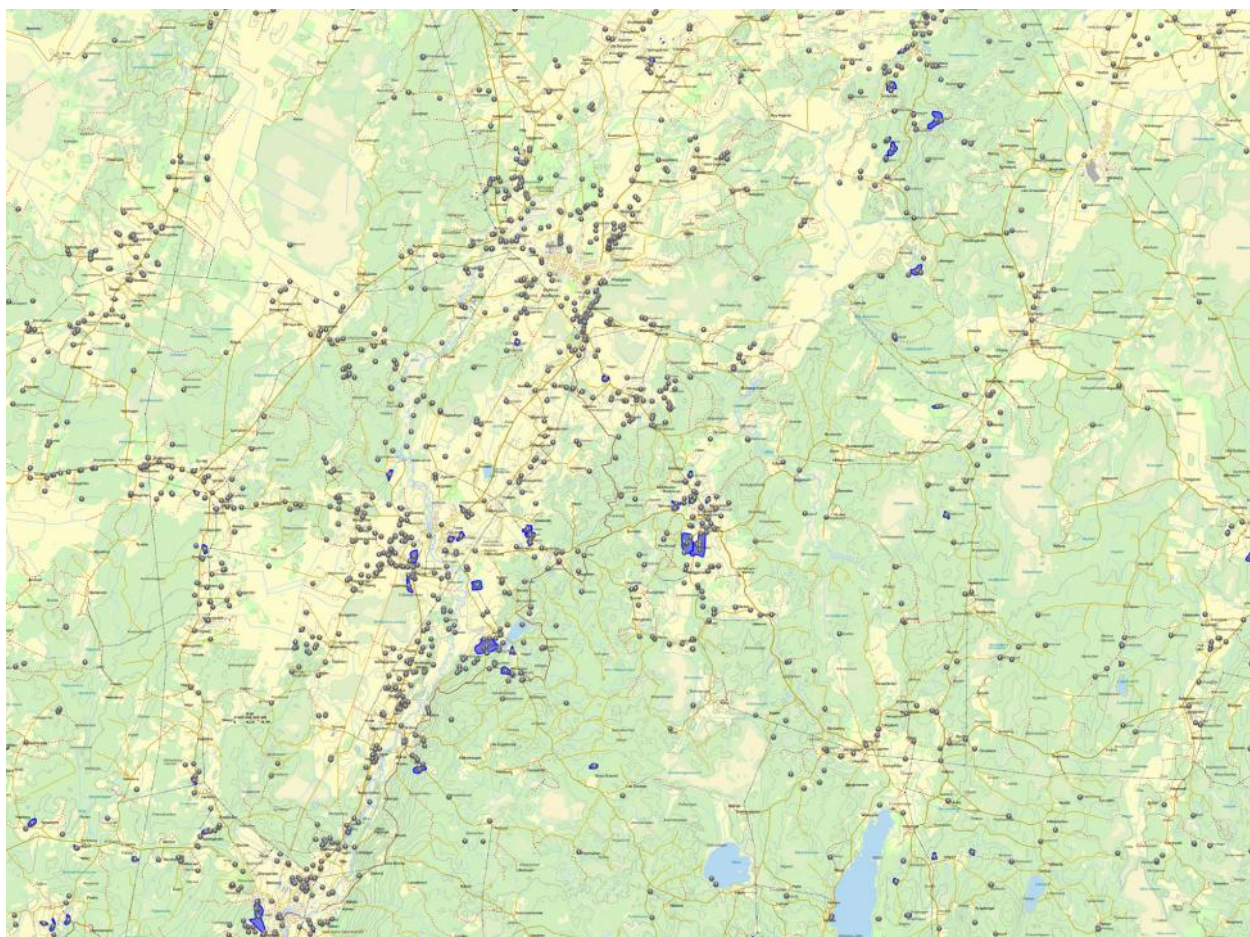
Genom ortnamnen kan många byar dateras rent generellt och ange när denna stabilisering inträffade, men det säger ingenting om bygdens ålder, för överallt har det

funnits betesmarker och odlingar långt tidigare, men vi vet sällan med någon större säkerhet var de enskilda gårdarna och byarna bör ha legat.

Namnet Alvared (Alvar-red) är sannolikt från det yngre skedet, runt 700-talet eller de efterföljande seklerna och är sammansatt av ett personnamn på en ägare till hela byn. Personnamn förekommer aldrig före 500-talets nedgångsperiod, men är relativt vanligt därefter. Detta antyder att hela byn ägdes av en enda person eller familj, vilket i sig var mycket vanligt på den tiden i hela södra Sverige. Ändelsen –red, antyder att de inte hade delat upp godset i familjelotter, som brukades och sköttes om av olika familjer. Sådana små gårdar eller delar av byn betalade från sitt överskott för detta lån, eller arrende som vi säger i dag. Istället lät man ett motsvarande antal familjer sköta om ägarens odling och boskap som en enda enhet. Först under senare tider och kanske inte förrän strax efter digerdöden, delades dessa gods upp i mindre gårdar som arrenderades av enskilda familjer. Då delades sannolikt Alvared i 12 gårdar, såsom fallet var under 1500-talet när vi i skattelängderna finner hela byn beskriven. Senare kom detta antal att ökas till ännu fler gårdar genom delningar.

Ingenting runt byn Alvared i historisk tid vittnar om något avvikande, utan allting följer det normala mönstret i denna del av Västergötland.

Fornlämningarna avspeglar i hög grad förekomsten av personer under yngre järnåldern (c:a 550-1050 e.Kr.) med sådan rikedom eller social rang att de gravlades i synliga gravar, vilka relativt enkelt kan återfinnas i dag. Ingenting utmärkande kan iakttas varken runt Alvareds by eller Åsarp.

Nästa sida: Alvareds by på 1640-talet, med runstenen utmärkt längst åt sydost.

Söder

På denna sidan ligger
Åsarpa Ögor med

Åsarpa Ögor

Säker Wald, Ögor
med små bygd

På de
öster
och
öfver
af

Öfver Wald
Ögor

reape

Träd

måla

Ögor

Stora backe

Rinne sten

Här möter vi ägges quarnd
Ögor, friska

Stort gräfte

Åsarpa Ögor på
Åsarpa öfver Wald
med små bygd
N. 11.

Med och
Stora Ögor
Ögor

öfver
åker
8

10
öfver
åker

Vertical scale on the left side of the map, showing measurements in feet and inches, ranging from 14 to 74.

Scale 0 100 200 300 400 500
Scala i Alnarum

Vägen förbi Alvared

Landsvägarna har sedan länge haft en sträckning som gick förbi Alvareds by. Söderut gick vägen längs Ätrons dalgång ända ner till kusten, men det fanns också ett flertal anslutande vägar åt olika håll innan man nådde dit. Norrut fortsatte denna väg antingen via Falköping mot Skara och bygderna västerut, eller norrut via Skövde och ända upp till Örebro och många andra städer.

Alvared, som ligger alldeles intill Ätran, har en ovanligt lång stenbro som mäter omkring 80 meter i längd, och som i varje fall har anor långt ner i 1700-talet. Innan dess fanns en annan bro här som förmodligen var byggd av trä. Behovet av en bro är primärt lokal, på så sätt att man ogärna vadade över Ätran med sin boskap när den skulle vallas på den västra sidan. För att de som vallade sin boskap skulle kunna komma över torrskodda var det viktigt att man hade någon form av bro här.

Att man byggde en bro av sten här på 1700-talet tycks sammanfalla med att vägnätet delvis kom att förändras vid denna tid. Fram till dess hade den gamla vägen gått längs Ätran, men om man kom söderifrån fortsatte man norrut när man kom till Åsarp och inte alls västerut som i dag, via Alvared och vidare norrut när man passerat Ätran. På den tiden gick vägen rakt norrut från Åsarp och berörde inte ens Alvared. När man kom till Ätrons nordligaste del passerade man Öja bro och vidare via Vartofta, där man antingen fortsatte norrut mot Örebro eller tog av mer västerut mot Falköping och Skara. Att man inte valde den nuvarande vägen berodde på att hela Mönarps mosse var en mycket stor insjö som hade en lång vik strax norr om Kinnarp-Slutarp, vilken omöjliggjorde en framkomst. När sjön dikades ut och viken torrlades under 1700-talet, kunde man ta sig fram här och genast blev det en alternativ väg.

Detta visar att Alvared orimligen kan ha legat på en viktig plats före 1700-talet. Ifall man hade upprättat en "stad" i denna trakt, hade den i så fall placerats i Åsarp och inte i Alvared.

Färder längs Ätran

Förr i tiden var det många som gick när man skulle någonstans, vilket även gällde långa sträckor. Bara de som hade råd med en ordentlig ridhäst, som inte var en av de små arbetshästarna, kunde rida och spara på skor och ansträngning. De som hade varor att ta med sig använde ibland vagnar eller packhästar, med skiftande dragdjur till hjälp. I annat fall var skeppen och båtarna det smidigaste, snabbaste och billigaste sättet att transportera varor, men det förutsatte öppna och farbara vatten. Sådana båtar och mindre skepp förekom säkerligen i alla större insjöar, förutom på de öppna haven där man föredrog de större skeppen. Till viss del kunde skeppen även ta sig upp längs exempelvis Göta älv ända till Lödöse. Ätran däremot har aldrig varit framkomlig för större båtar eller skepp under de senaste årtusendena, eftersom den är för grund, har många forsar och slingrar sig fram alldeles för mycket i landskapet. Däremot har den i likhet med många andra vattendrag varit en utmärkt vägvisare för dem som färdades via de väl upptrampade stigarna uppe på land, vilka gärna följde de större vattendragen. De äldsta vägarna som vi känner till på ett detaljerat sätt är från mitten av 1600-talet. Här framgår det att man följde Ätran, men inte närmare än att man tog hänsyn till vilken sträckning i landskapet som var bäst lämpade för stigar, för de som gick och red.

Detta visar att Ätran är överskattat som färdled i sig och att de delar i sägnen som antyder att fiender kommit just denna väg, inte kan vara annat än fantasier.

Föregående sida: Kartan över Alvared från år 1729 visar att den huvudsakliga vägen fortfarande vid denna tid gick via Åsarp, öster om Alvared, och passerade Åtran uppe vid Öja by.

Nedan: Kartan över Vartofta-Åsaka år 1716 visar att det ännu inte fanns någon viktig väg via Alvared och norrut mot Kinnarp.

Överfarten vid Öja bro i Smula socken var den huvudsakliga bron över Ätran i denna del av Västergötland, vilket visas på kartan från 1654. Norr Om Kölaby följde inte längre vägen Ätran utan tog en annan riktning.

Handelsplatser och tidiga städer

Handel och bytesvaror har cirkulerat i Norden från äldsta tider av olika skäl och på skilda sätt. De flesta i samhället berördes inte av detta mer än högst marginellt, men de mer besuttna som ägde landområden, byar och boskaphjordar kunde även bedriva handel med utlandet. Så har det varit i varje fall från äldre bronsåldern och framåt.

Den lokala handeln mellan byarna och bygderna var begränsad, men närhelst det uppstod ett behov kunde man också etablera en marknadsplats. En del av dem var rikligt besökta under några förbestämda dagar per år och kunde dra till sig långväga handelsmän och hantverkare, men mellan dessa kortvariga stunder återgick platserna till att vara ödsliga stränder, betesmarker eller hedmarker etc, vilka dock ibland låg intill byar och bebyggelser.

Marknaden var bara en av flera orsaker varför folk träffades på detta sätt. Ett betydligt viktigare skäl var häradstingen och dess föregångare, när tingsmän skipade rätt och fällde domar, samt offer till hednagudarna. Många marknadsplatser bör nog uppfattas som en kombination av dessa tre funktioner, där dock tinget från början var det viktigaste av dem.

De första städerna i Sverige blev till redan i slutet av järnåldern, vilket är det samma som vikingatiden. Här kunde det finnas upp mot ett tiotal bodar och kanske ännu fler där kringfarande handelsmän bodde tillfälligt under en del av året. Bara i enstaka fall bör vi räkna med att det fanns en fast och permanent befolkning under hela året i dessa tidiga städer. Fortfarande var de flesta i städerna bara tillfälliga besökare.

I början av medeltiden, låt säga runt 1200-talet, förändrades allt detta genom ett ingripande från kungens sida. Tidigare hade det funnits ett mycket stort antal marknadsplatser och handelsplatser, men de förbjöds och ersattes av städer som fick särskilda rättigheter. Under lång tid framöver var det många av dem som inte hade någon fast befolkning som var större än högst några tiotal familjer. Däremot kunde det komma stora mängder med folk på de traditionella marknadsdagarna en eller några få gånger per år. Ofta låg städerna av praktiska skäl runt 3 mil från varandra, men det kunde också vara upp mot det dubbla i de trakter där skog och berg medförde att befolkningen inte var så stor. Förmodligen hade de flesta städerna en långvarig tradition bakom sig som marknadsplats långt ner i järnåldern och kanske ännu längre tillbaka.

Sammantaget kan man hävda att det aldrig har funnits behov av någon stad i trakterna runt Åsarp och Alvared. Däremot kan vi inte utesluta förekomsten av lokala marknadsplatser som varit välbesökta under någon enstaka dag per år och avsedd för de boende i den närliggande bygden.

Ordet stad och dess betydelse

Så sent som under slutet av 1700-talet var de allra flesta städerna i Sverige så små att vi i dag knappast skulle kalla dem för stad. Orsaken är att ordet stad egentligen bara betyder plats eller ställe, underförstått den plats där man ägnade sig åt handel. Falköping var under lång tid bara husen som låg runt Stora torget och det var inte förrän på 1800-talet som staden, i likhet med många andra städer, började växa. Innan dess var det många byar ute på landet som hade en större befolkning än vad städerna hade. En stad utmärkte sig varken genom sin storlek på bebyggelse eller befolkning, utan enbart genom sin funktion som handelsplats. Före 1800-talet kan ordet stad betyda vilken särskild plats som helst, och inte nödvändigtvis en plats som var förbunden med handel. Av det skälet finns det många svenska ortnamn med ändelsen –stad som avser vanliga bondgårdar. Att på 1770-talet säga att det vid Alvared hade funnits en tämligen stor stad, betyder egentligen bara att det var en bebyggd plats som var tämligen stor, inget annat.

Södra och Norra Porten

Det finns några fornlämningar som ofta omnämns när man för säggen om staden Älver på tal. Hit hör främst södra och norra porten.

Södra porten består av två resta stenar som står intill varandra med några meters mellanrum, påminnande om grindstolpar eller en port. Ett par hundra meter söderut fanns en större väg på 1600-talet som gick från Alvared och anslöt till den landväg som gick vidare till exempelvis Bogesund (Ulricehamn). Hur vägsträckningen har varit ännu tidigare vet vi inte.

Från slutskedet av järnåldern och sannolikt början eller mitten av 1000-talet härstammar den vackra och välgjorda runstenen som står ett kort stycke härifrån. Denna runsten är det främsta som antyder att det kan ha förekommit en väg som sträckte sig här under den berörda tiden.

Ett par hundra meter härifrån och i riktning mot själva byn ligger ”Galgbacken” som för tanken till en gammal avrättningsplats, men det är oklart om det verkligen har skett något sådant här eller om den relativt flacka kullen har fått namnet av något annat skäl.

Även Himmelsberget som ligger i närheten kan sätta fantasin i rörelse, eftersom det inte finns någon förklaring till namnet.

Ingenting i denna del av byn Alvared antyder att det förekommit någon särskild ingång, varken till byn eller något annat. Allra minst en stad.

Norra Porten

Norra porten med sina två resta stenar påminner på många sätt om södra porten, men den ligger dels intill en kulle som kallas Racka backe, dels alldeles intill den forna landsvägen som löpte på den västra sidan av Ätran. På denna kulle ligger en fornlämning som bör vara från äldre järnålder eller möjligen slutskedet av yngre bronsåldern.

Den gamla landsvägen gick strax intill norra porten men aldrig genom densamma. På några kartor från mitten av 1600-talet kallas denna plats Rackalid, där ändelsen –lid betyder grind, vilket antingen var öppningen för vägen som gick fram här och i så fall alldeles intill norra porten, eller en grind för den korta väg som leder upp till kullen med den runda fornlämningen.

Namnet ”Racka backe” kan föra tanken till en rackare, som hade en mycket låg social status och hade till uppgift att bland annat avliva hästar och fick även sköta andra uppdrag som ingen annan ville åtaga sig. Även benämningen Kung Raka eller Rake kan förekomma, vilket snarare antyder en hög status. Orsaken till att kullen har fått just detta namn är dock oklart.

Sammantaget finns det ingenting runt dessa två platser som antyder att Alvared skulle utmärka sig på något särskilt sätt, eller att dessa två platser varit något särskilt. Det mesta tyder på att de inte ens har varit grindstolpar, eller ens har haft med grindar eller vägar att göra.

Nycklakullen

En plats som inte brukar beröras när man talar om sägnen om staden Älver är Nycklakullen, men ibland kan det vara fallet.

Ett flertal platser i Västergötland kallas Nycklakullen eller Nycklabacken. En av de mest kända av dem ligger i Fölene socken i närheten av Herrljunga. Platsen omfattar en vidsträckt kulle med ett stort antal utspridda fornlämningar, där både ett flertal resta stenar och stora högar visar att det var betydelsefulla personer som gravlades här. Några andra funktioner eller händelser är inte kända som berör denna plats. Inte heller har man funnit något gemensamt mellan de platser som bär detta namn. En del av dem saknar fornlämningar och är inte heller någon utmärkande eller betydelsefull plats i landskapet.

Den kulle som ligger alldeles vid Ätran vilken kallas Nycklakullen har ett par större stenar uppe på krönet och här finns även några skålgropar eller älvkvarnar. Varför man lät knacka fram sådana små gropar och dessutom ett flertal intill varandra är en av forntidens många olösta gåtor. En ledtråd kan vara att man ända in på 1800-talet offrade småsaker i dem när man behövde hjälp av något slag, varför det ligger nära till hands att man sökte kontakt med någon av naturens alla andeväsen som ansågs bo i vatten, vind, stenar och träd, samt att man gjorde detta exempelvis vid havandeskap och tandvård.

Ingenting talar för att denna plats kan påvisa att Alvared har haft någon särskild betydelse under forntiden.

Kyrkekulle

En annan plats som kan ha viss betydelse för sägnen om staden Älver är Kyrkekulle i trakten mellan byarna Alvared och Hög.

Under 1000-talet byggdes ett stort antal träkyrkor i de större byarna runt om stora delar av Sverige, vilka successivt ersattes under framförallt 1100-talet av kyrkor som var byggda av sten. Tiden dessförinnan vet vi nästan ingenting om vad som hände. Anammandet av kristendom tycks ha gått fort i slutet av 900-talet och främst i början av 1000-talet, med växlande resultat och uppkomsten av ett flertal hedniska motreaktioner. Först i slutet av 1000-talet verkar allt motstånd i Västergötland och andra landskap i södra Sverige ha upphört.

Långt innan dess tycks det ha funnits ett flertal framträdande personer runt om i bygderna som förutom sin hedniska religion även dyrkade Kristus och Maria parallellt med Tor, Oden och de andra asagudarna. Det är fullt möjligt att kännedomen om kristendomen hade nått Skandinavien redan i slutet av 300-talet i samband med att visigoterna och flera andra germanska folk konverterade till kristendomen och blev östromerska rikets bundsförvanter. Det förklarar det plötsliga genomslaget av djurornamentik som förekommer på föremål och smycken i Norden, vilket härstammade direkt från den kristna konsten nere vid Medelhavet. Likaså kom det folkvandringstida guldets som påträffats i Västergötland och övriga delar av Skandinavien, från dessa germanska folk nere vid romarriket. Några framträdande exempel är Ållebergskragen och Mönekragen med sin utsökta filigranteknik, som dock bör ha tillverkats här uppe av lokala hantverkare.

Således kan det ha funnits tidiga kyrkor och en kristen dyrkan flera sekler innan den egentliga missionen började, även om vi bör räkna med att deras tro var uppbländ med den forna asaläran. Redan under 500-talet tycks man ha byggt ”hov” eller tempel på olika platser i Norden. Dessa hade märkligt nog samma form och storlek som de första träkyrkorna i början av medeltiden. När sedan de ivriga utländska missionärerna genomströvade bygderna i Norden, var kristendomen redan känd hos

många, men antalet personer som fullt ut hade lämnat hedendomen var sannolikt mycket få, ifall de överhuvudtaget existerade alls.

Kyrkor byggdes nästan bara vid större byar eller annan bebyggelse på lämpliga platser. Det normala är att kyrkobyggandet i så gott som hela Götaland och Svealand styrdes och bekostades av de stora lokala jordägarna, varför de också lade kyrkan mitt i byn eller alldeles intill byns bebyggelse.

Runt om i bygderna berättas det emellanåt om forna platser där man ägnade sig åt en kristen verksamhet och dyrkan. Dessa sägner om forna kyrkplatser, som var föregångare till den lokala sockenkyrkan, pekar ofta ut platser som antingen ligger långt utanför den egentliga byns bebyggelse eller mitt i en annan större by. Sällan eller aldrig kan man avgöra sanningshalten i sådana sägner.

Inte långt från Racka backe och norra porten, pekar sägnerna ut en plats som ska ha haft en liten träkyrka, varför den också kallas ”Kyrke kulle”. Även om det en gång i tiden har funnits en tidig kyrka här, vet vi inte om det var samtidigt som man byggde en kyrka i Åsarp, eller om den eventuellt var äldre.

Det faktum att man i början av medeltiden lät bygga en kyrka i Åsarp och inte i Alvared, visar att den byn var mer utmärkande, vilket säkerligen var en effekt av att den till skillnad från Alvared låg längs den allmänna vägen som användes av de som färdades långväga.

Branden i byn Alvared

Det finns vissa spår efter en förmodligen ganska omfattande eld i en begränsad del av Alvared, vilket ligger i den nordöstra delen av den gamla byns utsträckning under 1600-talet. Orsaken till denna eld går inte att bedöma. Ifall det hade berört en ”stor stad” skulle det ha blivit omfattande rester och lämningar, men så är inte fallet. Om det bara berör byn så som vi känner den i historiska källor, har knappast brandresterna varit mer omfattande än att de försvunnit i samband med uppbyggandet av byn igen.

Under en 1000-års period är det fullt möjligt att en viss by eller en viss gård kan ha drabbats av vådaeld och brunnit ner på grund av olyckshändelser, men skulle vi försöka bedöma sannolikheten utifrån uppgifter i skatteböcker etc under 1500-talet och 1600-talet är knappast sannolikheten högre än 50% och kanske snarare ner mot 10%, eller ännu mindre men det är bara försiktiga bedömningar. Det visar bara att det är möjligt att Alvared kan ha brunnit av andra skäl än fientliga.

Således finns det spår efter en brand, men dess omfattning och ålder kan vi inte säga någonting om, ännu mindre orsaken bakom branden.

Sägner och krönikor från vikingatid

Trots att det bör ha inträffat många såväl enastående som fasansfulla händelser i bygderna under alla de sekler och årtusenden som det funnits människor här, är det förvånansvärt få sägner som har bevarats och förts vidare till efterkommande släktled. En orsak bland många tänkbara kan ha varit att en stor del av befolkningen under medeltiden och sannolikt långt tidigare inte ägde sina gårdar, utan bodde där under en arrendeperiod som ibland kunde förlängas men där barnen i familjen så gott som alltid fick söka efter en annan gård som de kunde arrendera på samma sätt.

Förutom sägnen om den nedbrunna staden vid Alvared, finns en variant några mil söderut, där det berättas från många olika platser om danska vikingar som skövlade och brände runt om i bygderna. I synnerhet gäller det vid de resta stenar som i folk-

mun kallas Pjuke-stenar, efter vikingarnas hövding som lär ha kallats Pjuke. De förekommer i Grude, Hov, Remmene, Skölvne och Öra.

Det är frestande att jämföra dem med den Puke-sten som finns vid Mälaren, efter Erik Puke som gjorde uppror i Sverige under 1430-talet som en fortsättning på Engelbrektsfejden.

Den ovanligt väl utsmyckade runstenen från början av 1000-talet kan ha inspirerat till uppgiften i sägnen att de som brände byn var från vikingatiden. Runstenen är placerad vid gränsen mellan Alvareds och Åsarps byar. Den finns med på en karta från 1640-talet.

I den första beskrivningen av sägnen om staden Älver från 1700-talets slut nämns varken vikingar eller danskar. Ordet viking är ett urgammalt ord för en grupp krigare som slagit följe, varför det också är en lämplig benämning på den tid som uppkallats efter en del av dem. Vikingar har dock förekommit både före och efter vikingatiden

som omfattar tiden år 800-1050 (eller 1066). Därför kan dessa ”vikingar” precis lika gärna vara krigare från någon annan tidsperiod, och då nästan vilken som helst, både tidigare och långt senare.

En sägen som utpekar vikingar på detta sätt kan knappast bedömas som trovärdig. Tvärtom är det inte möjligt att ett sådant påstående kan ha uppkommit rent praktiskt. Därför måste sådana påståenden bedömas som påhittade och härstamma från relativt modern tid. Kanske har man påverkats av den vackra runstenen från vikingatidens slut som står vid gränsen mellan Alvared och Åsarp, eller genom någon av de blodiga historier som har med vikingar att göra som kan ha uppfattats som passande i sammanhanget.

Danskar som fiender

Att i sägnen utpeka denna fiende som danskar, kan uppfattas som relativt modern. Efter Gustav Vasas regeringstid under 1500-talet har Sverige alltid agerat som ett enat land och krigat mot andra länder, men ända fram till Gustav Vasas tid förekom många inre uppror eller strider mellan olika kungaättlingar, vilket gjorde att man valde sida av andra skäl än strikt nationella. Likaså var danskar och norrmän generellt sett både vänner och fiender. I dessa länder förekom också inre strider som medförde att vissa kunde få stöd av den svenska kungen, medan andra motarbetades. Alla dessa grupper fick ofta namn efter sin ledare, inte efter sin nationalitet.

Ifall sägnen går tillbaka på någon händelse som härstammar från medeltidens början eller järnåldern, borde man inte ha kallat fienderna för danskar utan uppkallat fejden efter dess härförare, ungefär som Engelbrektfejden och Dackefejden eller Greveupproret.

En historisk händelse !

Ordspråket ”Ingen rök utan eld” kan användas här. Sägner antyder att det har skett någonting speciellt här som medfört att minnet av händelsen stannat kvar och inte bleknat bort och försvunnit för alltid, men samtidigt vet vi inte vilka delar av sägnen som kan vara tillförda i efterhand, sammanblandade med andra händelser eller rent av förvanskade. Förmodligen kan sägnen tolkas på många sätt, men det är som så ofta upp till var och en att tro vad de vill och tänka fram egna förklaringar. När vi försöker närma oss rimligheten i sägens detaljer, känns det som om det bara glider undan hela tiden, eftersom det inte finns någonting som antyder att det har funnits något speciellt här i trakten av Alvared. Ingenting alls!

Trots det finns det en väg kvar som inte berörts ovan. Förmodligen har hela eller delar av Alvareds by brunnit, men alla andra uppfattningar och tolkningar av sägnen tycks vara missvisande eller rent av felaktiga. Söker vi efter en händelse när byn har brunnit behöver vi inte leta länge.

En verklig händelse som är känd är danskarnas omfattade skövlingar långt upp i Västergötland under sjuårskriget, men också i Småland och Östergötland samt i Värmland. Detta skedde för Västergötlands del år 1566, när den ovanligt aggressiva danska härstyrkan kom just den här vägen längs Ätran. De brände bygderna hela vägen från Bogesund, eller nuvarande Ulricehamn via Falköping och ända upp till Varnhems kloster. Likaså brände de ner ett flertal kyrkor som stått orörda i sin prakt från 1100-talet, vilket aldrig tidigare hade hänt i Sverige. Alvared brändes också ner till grunden, ett öde som delades med hundratals andra byar och ett par tusen svenska gårdar inom loppet av några få år.

Inte ens denna omfattande brand från år 1566 går att spåra i jorden, men vi vet från skatteböckerna att alla gårdarna brändes ner och att en stor del av befolkningen i de drabbade områdena flydde långt bort och en del kom inte tillbaka förrän ett par år senare.

Sägnens uppkomst

Hur sägnen har uppstått vet vi fortfarande inte, men vissa delar går att rekonstruera.

Ifall hela byn bränts ner 1566 av just danskar, i likhet med i stort sett all bebyggelse söderut och norrut, känt det osannolikt att sägnen skulle beröra någon annan brand innan dess. I så fall hade man sagt att den brunnit två eller flera gånger, varav den sista avsåg år 1566, men det säger man inte. Sägningen handlar bara om en enda brand och då kan det knappast vara någon annan än händelsen år 1566 som avses. När man så talar om en tämmeligen stor stad, menar man bara en stor by där det fanns många vanliga bondgårdar, vilka dock byggdes upp igen. Ingenting annat. Att man mindes just Alvared, när det fanns hundratals liknande fall, kan mycket väl bero på hur författaren samlat in sitt material två hundra år efter denna händelse. Det var inte detta som var huvudämnet till boken, utan något som noterades bland andra uppgifter som berörde pastoratet. Hade författaren frågat personer i andra byar, hade han säkerligen fått höra samma berättelse där också. I och med att just denna by blev kännetecknande för denna händelse genom denna bok, skulle man kunna tro att det är läsarna till denna bok som är de verkliga upphovspersonerna till sägnen – de som inte förstod att det var ett öde som Alvared delade med många andra byar. När berättelsen väl var igång runt Alvared, dröjde det inte länge förrän danskarna jämfördes med vildsinta vikingar och staden omvandlades till en ordinär handelsstad, vilket den aldrig har varit. Av det skälet föll det sig naturligt att utpeka paren med resta stenar som stadsportar, trots att de inte ens har varit grindstolpar.

Förmodligen är det inte alla som håller med mig i min tolkning och mina bedömningar, men enligt min uppfattning är denna tolkning med största sannolikhet mycket nära sanningen – så nära sanningen man kan komma en sägen av det här slaget.

* * *

Efterskrift

De medier som detta projekt arbetade med, i syfte att låta dem få berätta vad de trodde eller snarar vad de upplevde på de olika platserna i ett försök att på ett parapsykologiskt sätt få information om sägnens bakgrund och innebörd, var aldrig i närheten av den tolkning som jag har föreslagit. Här finns inte ett ord som antyder det Nordiska sjuårskriget, den enorma härstyrka som till fots tågade upp längs Ätradalen och som skövlade så många hemman att Alvared bara var en i mängden. Inte heller antydde de att något särskilt hade hänt vid denna tid, utan alla oroliga tider och händelser förlade de till forntiden, samt antog att fienderna var relativt fåtaliga, hade kommit överraskande om natten och seglat upp med sina skepp på Ätran. Allt detta är omöjligt eller långt från den tolkning som bör ses som den rimliga i frågan. De många påtagliga felaktigheter som alla dessa fyra medier framförde är nog för att hävda att deras uttalanden inte har någon informativ betydelse, varken i sak eller som idégivare till var svaren bör sökas.

* * * * *

Musical manuscript page with handwritten notation and text. The page is heavily stained and shows signs of age. A pen is visible on the left side, pointing towards the notation.

The notation consists of several systems of staves, likely for a choir or instrumental ensemble. The text is written in a cursive hand, possibly from the 17th or 18th century.

Key sections of text include:

- Top section: "Christus Rex" (partially visible)
- Middle section: "Vox" (partially visible)
- Bottom section: "Homo" (partially visible)

There are also some numerical markings and symbols interspersed with the text, such as "12" and "13".

The page is numbered "23" at the bottom center.

Handwritten musical score on aged paper, featuring multiple staves and musical notation. The score is organized into several systems, each beginning with a clef and a key signature. The notation includes notes, rests, and dynamic markings. The paper shows signs of age, including foxing and staining.

The score is written in a historical style, likely from the 17th or 18th century. It consists of several systems of staves. Each system begins with a clef (likely soprano or alto) and a key signature (one sharp, F#). The notation includes various note values, rests, and dynamic markings such as *ff* (fortissimo) and *ff* (fistissimo). There are also some handwritten annotations in the left margin, possibly indicating performance instructions or corrections.

Handwritten musical manuscript page with four systems of staves and titles.

System 1: *Handwritten title*
Handwritten notes on staves

System 2: *Handwritten title*
Handwritten notes on staves

System 3: *Handwritten title*
Handwritten notes on staves

System 4: *Handwritten title*
Handwritten notes on staves

Vertical text on the left margin:
 Item de 1671
 Item de 1672
 Item de 1673

Handwritten manuscript page with musical notation and text. The page is heavily stained and shows signs of age. The text is written in a cursive script, likely from the 17th or 18th century. The musical notation consists of several staves with notes and clefs. The text includes phrases such as "for King of France", "66 of June", "June 24 1687", "June 25 1687", "June 26 1687", "June 27 1687", "June 28 1687", "June 29 1687", "June 30 1687", "June 1 1688", "June 2 1688", "June 3 1688", "June 4 1688", "June 5 1688", "June 6 1688", "June 7 1688", "June 8 1688", "June 9 1688", "June 10 1688", "June 11 1688", "June 12 1688", "June 13 1688", "June 14 1688", "June 15 1688", "June 16 1688", "June 17 1688", "June 18 1688", "June 19 1688", "June 20 1688", "June 21 1688", "June 22 1688", "June 23 1688", "June 24 1688", "June 25 1688", "June 26 1688", "June 27 1688", "June 28 1688", "June 29 1688", "June 30 1688".